

*Василишин О. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка**Воляннюк І. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*

ТВОРЧИЙ ТАНДЕМ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ ТА ІВАНА КОШЕЛІВЦЯ В ХУДОЖНІЙ СПАДЩИНІ ПЕТРА СОРОКИ

Анотація. У статті проаналізовано деякі аспекти творчої діяльності подружнього тандему Емми Андієвської та Івана Кошелівця – двох потужних діячів української діаспори. Видавничі проєкти, здійснені ними в царині художньої літератури, літературної критики, літературознавства, численні виступи та публікації з важливих літературних, мистецьких, соціально-політичних питань – усе це підпорядкувалося шляхетній меті Петра Сороки на такому благодатному й унікальному матеріалі зробити спробу першого широкого прочитання і критичного перегляду усього їхнього літературно-мистецького доробку із застосуванням системного аналізу.

Петро Сорока – одна із ключових постатей у літературі не тільки Тернопільщини, а й України в цілому. Його літературно-критична творчість припала на непростий етап розвитку літератури загалом, адже межа другої половини ХХ – поч. ХХІ століть також символізує кардинальні зміни у спробах літературного зображення дійсності. Тогочасне мистецтво акцентує увагу на впливові тоталітарної системи на внутрішній світ людини. Молоде покоління митців того часу шукало нових оригінальних засобів у літературі, прагнуло знайти ідеї, які здатні проникати в найглибші закутки душі особистості й можуть одухотворити світ за законами краси.

Важливим напрямком творчості Петра Сороки є літературознавство і літературна критика. Перелік імен тих, про кого автор створив монографії, доволі значний. Окрема сторінка в художній спадщині Петра Сороки – це знайомство з літературно обдарованим подружжям Емми Андієвської та Івана Кошелівця. Рідко так буває, щоб Господь своєю благодаттю з'єднав творчу пару на спільну письменницьку стежу. Таких прикладів в історії української літератури є небагато. Досить згадати творчі тандеми Ганни Барвінок та Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка та Опанаса Марковича, Наталени Королеви та Василя Короліва Старого, Тетяни Яковенко та Михайла Стрельбицького, Люби та Миколи Пшеничних. Цей перелік, якщо скрупульозно вишукувати такі родини, був би значно більшим. Однак в центрі наших наукових зацікавлень – письменницький тандем Емми Андієвської та Івана Кошелівця.

Ключові слова: творчий тандем, літературно обдарована сім'я, літературний портрет, рецензія, діаспора.

Постановка проблеми. Петро Сорока – науковець, поет і прозаїк, автор відомих творів, які гідно репрезентують сучасну тернопільську літературу на українських обшарах і які

склали б окрасу будь-якій світовій літературі. Проте його науково-творчий набуток досі залишається не тільки малодослідженим (зокрема, В. Погорецьким було опубліковано «Творчий профіль Петра Сороки», І. Гнатюк дав високу оцінку статті науковця про Емму Андієвську), а й не повністю опублікованим, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про творчість Петра Сороки надруковані статті Т. Дігай, В. Захарченка, Л. Оляндер, З. Лановик і М. Лановик, М. Ткачука, І. Фарини та ін. Зокрема, основний акцент було зроблено на вивчення поетики денникової прози автора а також його багатогранної постаті як публіциста, видавця, науковця.

Мета статті полягає в аналізі окремих аспектів творчої діяльності подружнього тандему Емми Андієвської та Івана Кошелівця в рецепції Петра Сороки.

Вклад основного матеріалу. На початку 1990-их рр. П. Сорока відкрив для України маловідомих митців діаспори. Як зазначає сам дослідник, тема його «фахових літературознавчих студій – творчість письменників емігрантів. Я постійно живу в стихії діаспорної літератури: готую антології, огляди творчості і нариси. Їх імена тут зустрічаються рідко, але насправді я не уявляю себе як читача і критика без творчості Ганни Черинь, Григорія Вишневого, Петра Одарченка, Романа Колісника, Олексі Гай-Головка, Світлани Кузьменко, Романа Кухара, Стефанії Гурко, Степана Ткачука, Лесі Шанти, членів НІТ та багатьох інших» [1, с. 357].

Цікаво простежити, що своєрідний підхід до вивчення історії української еміграції виявила Руслана Галицька (її науковим керівником був к. філ. н. доц. П. Сорока), дослухаючись до порад свого наставника. Навіть заголовок статті «Зустрічні тяжіння у духовній культурі українства її пол. ХХ ст: носії, осередки, парадигми» більше видається темою якогось дисертаційного дослідження, аніж просто статті. Показово, що там є один абзац, який суголосний з темою нашого дослідження: «Варто наголошувати і на такому, здавалося б, суто індивідуальному і особистісному чинникові, як складання подруж, формування сімей (родин), народження в емігрантів дітей. З цього погляду знаковими є такі «пари» як-от: Емма Андієвська – Іван Кошелівець; Юрій Тарнавський – Патриція Калина; Остап Тарнавський – Марта Сеньківська-Тарнавська; Михайло Ситник – Ганна Черинь. Одні з названих подруж залишилися міцними, давши згодом паростки, інші розлучились, зберігши свої імена

чи псевдоніми в літературному житті, внівши ферментацію в процеси тяжіння/відштовхування обдарованих особистостей [2, с. 45–46].

Тут звернемо увагу тільки на те, що І. Зимомря у своєму інтерв'ю ставить запитання Е. Андіївській про оцінку ролі І. Кошелівця як перекладача. Її відповідь лаконічна і стримана: «Мій чоловік писав чудові речі так, як він це бачив і вважав за потрібне» [3, с. 85].

Треба відверто сказати й те, що шлюб Івана Кошелівця з Еммою Андіївською був своєрідним і вдалим поєднанням їхніх таких різних доль, прагнень, зацікавлень і творчості. У 2003 році у своєму інтерв'ю дописувачці Олені Гутик пані Емма Андіївська зокрема говорила: «Треба обирати: або ліжко, або мольберт. У часи моєї молодості жінка не могла жити для себе – обов'язковою умовою шлюбу було народження дитини. Фізіологічна роль жінки вважалася єдино правильною. А скільки геніїв пропадало у ліжку... Знаєте, у дев'ять років я перечитала усього Гі де Мопасана. Думала, невже й мене чекає така доля? Ніколи в житті! Вірю для себе тільки в духовних дітей. Іван (О. В. Кошелівець), наче лицар чекав, десять років, коли я скажу «так». Таку шляхетність треба винагороджувати. Мені імпонувало, що чоловік був на 24 роки старший за мене... Жінці, яка цікавиться не тільки ліжком, важко в житті. Попри ж, 40 років прожила з одним чоловіком. Перед смертю Іван сказав: «Якби було добре, коли б Емма мала свою майстерню». Але спочатку, як тільки побралися, нарікав, мовляв «скільки можна малювати ті ковбаси». Я його заспокоювала, казала, що все буде гаразд. І про те, що я написала нову книгу чи створила чергову серію полотен, чоловік дізнавався вже на відкритті виставки чи на літературних вечорах... Я завжди підтримувала чоловіка, деякі твори витягувала з нього – наполягала, що той чи інший сюжет треба записати. Жінка поширює свою життєдайну енергію на все, що її оточує. Зараз виявився новий чоловікоподібний тип жінок, але це ілюзія! Для чого нам бути чоловіками? Жінка покликана давати життя, творити і оберегати свої творіння. А це передбачає любов, тривалість і тому подібні речі!» [4].

Сентимент до унікального у творчому плані подружжя Івана Кошелівця та Емми Андіївської був настільки цілеспрямованим, що в 1998 році ця елітна родина погодилася на зустріч із родиною Сороки в Мюнхені. Цей намір був продиктований, у першу чергу, бажанням глибше проникнути у творчу лабораторію видатних українців у Німеччині, щоб згодом усе почуте й побачене, переосмисливши уже вдома, викласти на папір.

У 1998 році ця зустріч відбулася. Варто нагадати, що Петро Сорока уже мав надрукований варіант літературного портрета про Емму Андіївську у своєму редакційному портфелі. Залишалось тільки «звирити», на що авторка погодилася.

Показово, що маючи у своєму доробкові нариси і літературні портрети про Яра Славутича, Докії Гуменної, Романа Бабовала, Ліди Палій, Дмитра Нитченка, книгою «Емма Андіївська: літературний портрет» (1998). П. Сорока ще раз підтвердив прагнення відкрити нову знакову літературно-мистецьку постать. Ось що він пише із цього приводу: «Творчість поета од Бога неможливо осягнути одразу і цілком то є процес відкриття й відчування народжуваного ним слова. Надто творчість такого складного поета, яким є Е. Андіївська, котра пропонує читачеві прийняти правила її поетичної «гри», спробувати вийти за рамки стандартизованої буденщини, перевтілитися, подивитися докола себе за своєрідними «законами» її світобачення,

яка, синтезуючи українському фольклорну магію та західний модернізм, робить прорив у виміри фантастичні» [5].

Петра Сороку, відомого письменника, літературного критика, поета і прозаїка, справедливо можна вважати новатором, засновником «денникової» прози в українській літературі. Тому й не дивно, що три тижні спілкування з мюнхенськими українцями-письменниками дали досить потужний заряд і стимул до роботи над словом. Скажімо, в денниках за 2004–2005 рік Петро Сорока занотує: «Марко Роберт Стех проголосив цей рік «Роком Емми Андіївської» з неприхованою метою канонізувати її особу. В супровідній статті усіх тих, що не сприймають її творчість, він класифікує як людей вихованих в дусі нар-соц-на-цреалізму, або й таких, «чис знання літератури взагалі, а й поезії зокрема обмежується до набору штампованих фраз та псевдопатріотичних лозунів властивих низькопробній газетній породуції різних «партійних» кіл української діаспори.

Не тільки примітивна, а й не етична заява» [1, с. 145].

Далі Петро Сорока акцентує на тому, що «Коли йдеться про творчість Е. Андіївської, треба говорити не стільки про ерудицію, обізнаність зі світовою літературою, а про смак і душу. Одні сприймають такі ошелешуючі новації, а інші категорично ні. І серед тих, хто заперечував подібного роду експерименти, були Ю. Шерех, С. Гординський, О. Лятуринська, Г. Гордасевич, І. Качуровський. І сьогодні можна назвати десятки ерудованих людей, для кого творчість Андіївської чужа, смішна і навіть відворотна. І так буде завжди. Бо її експерименти настільки незвичні та вибухові, що стають своєрідним водорозділом» [1, с. 145].

У наступному абзаці П. Сорока цитує вердикт Стеха про монографію, присвячену Еммі Андіївській, що вона «наврядчи чи могла стати адекватним відображенням – інтерпретацією цієї надзвичайно плідної та блискуче винахідливої творчої особистості...» [1, с. 146].

І хоч Петро Сорока частково погоджується із таким висновком, але впевнено говорить про те, що «це єдина і найбільш повна і узагальнююча наукова робота про творчість письменниці й малярки. На щось більше чомусь не спромігся ніхто, включно зі самим Стехом» [1, с. 146].

Залишається додати, що Емма Андіївська працю П. Сороки називала «блискуче написаним», а скупий на похвали Б. Бойчук відреагував позитивною рецензією в «СіЧі» [1, с. 146].

У цьому виданні Петро Сорока залишає досить лаконічний і промовистий факт: «Здається, після Шевченка мало хто спромігся на таке болісне звернення до Творця, як Е. Андіївська

О пощо, Боже, забаглось Тобі

Цей світ такий важким

перстом помітить?» [1, с. 184].

Будь-яка інтелектуальна праця вимагає великого пошуку літературних джерел, вміння їх інтерпретувати, зрештою, – вимагає великої енергії і зусиль у її написанні. Тому інколи Петро Сорока піддає сумніву процес творення свого «дітища»: «Пишеш ті книги, які не зовсім хочеш писати. В цьому є щось невідворотне», – скаржилися Гонкури. Я іноді теж ловлю себе на тому. Є книги, що народжуються поза мою волю, і мені тільки залишається подивуватися як вони вигулькнули на світ Божий. Я мав їх написати – і все. Так, зокрема, народилися монографії про Докію Гуменну, Володимира Жилу, Івана Кошелівця, Романа Бабовала, Івана Филипчика, Ганну Черинь, Святомира Фостуна, Марту Мельничук, Степан Пушика [1, с. 352].

У «Трені за Романом Бабовалом» тернопільський науковець П. Сорока згадує ще один цікавий і характерний штрих про Андіївську: «Роман – одна з найяскравіших сторінок мого літературного життя. Мене познайомила з ним Зірка Коваль, а потім він приїхав у Мюнхен, щоб зустрітися зі мною і ми провели разом кілька днів. Склалося гарне товариство – Емма Андіївська, Марта Мельничук, Зірка і ми з Галею (дружина П. Сороки – О. В.; І. В.). Якимось я влаштував так, що й Ігор Качуровський пристав до нас, але нічого доброго не вийшло – з Еммою вони не ладнали...» [1, с. 356].

Ось як оцінює написане Петром Сорокою поет-політв'язень Іван Гнатюк: «У сто шостому числі часопису «Кур'єр Кривбасу» прочитав Вашу статтю про малярство Емми Андіївської, – такого густого письма в наукових статтях, рецензіях я, здається, ще не читав у нікого, – з великою насолодою смакував цю письмову словесну густоту. Вже прочитав і Вашу книжку про Емму – стиль, на мою думку, такий же, як і в статті, лише з багатьма-багатьма посиланнями, порівняннями тощо. Чується велике Ваше захоплення її творчістю, пієтет до неї...» [6, с. 170].

Спробував себе Петро Сорока і як редактор часопису «Сова», в якому у розділі «Проза» (№ 1, 1991 р.) на першому місці подружжя Емми Андіївської та Івана Кошелівця (фрагмент з роману «Лабіринт» і Франц Кафка у перекладі Івана Кошелівця). Там же подано від редакції некролог з портретом славного українця в діаспорі: «Коли ця публікація готувалася до друку, з Мюнхена прилетіла сумна вістка: Івана Максимовича Кошелівця не стало. Він прожив велике і славне життя й залишив у драматичній історії нашого століття глибокий і незатертий слід. Цю втрату як особисту сприйняли усі, кого хвилює доля української літератури, рідного слова. Редакція нашого часопису глибоко сумує з приводу смерті незабутнього Івана Максимовича Кошелівця і висловлює найщиріші співчуття дружині покійного – письменниці Еммі Андіївській» [7, с. 10].

Тут якраз доречно й згадати про ексклюзивне інтерв'ю з Іваном Кошелівцем, яке було взято Петром Сорокою у видатного українського вченого-літературознавця у Мюнхені в приміщенні УВУ (Українському вільному університеті – О. В.; І. В.) влітку 1998 року. Через деякий час він пішов із життя.

Серед тих, хто записував бесіди з Іваном Максимовичем Кошелівцем, останнім був Петро Сорока. Причину появи цих записів на сторінках журналу «Всесвіт» через 19 років пояснює таким аргументом: «Усе сподівався, чи вийде моя книжка про нього (йдеться про І. Кошелівця – О. В.; І. В.), в яку вкравив фрагменти отих наших давніх, як правило, вечірніх бесід про все. Але збігають роки, а надії на те, що якийсь із видавництв зацікавиться монографією про видатного вченого, майже немає. Навіть столітній ювілей І. М. Кошелівця пройшов в Україні непомітно. Тому виношу на читачий суд фрагмент нашої розмови. Хочу вірити: вона має незаперечну літературно-культурологічну цінність» [8, с. 201].

Відомо, що популярним є інтерв'ю-портрет, мета якого – розкрити особистість співрозмовника, створити його характеристику, виявити систему його цінностей. Майстерність П. Сороки виявилася в тому, що він зумів «розговорити» співрозмовника, скерувавши його думки в цікавому й інтригуючому для читачів напрямку: від спогадів про трагічні віхи нашої історії до перипетій про долю української літератури в двоколітному процесі.

Якщо спробувати дати характеристику заздалегідь сформульованим 28 запитанням і проаналізувати повноту відповідей на них, то виявиться, що за своєю гостротою і проблематикою найбільш актуальним, тобто, на часі, є запитання такого змісту: «Чи була у вас можливість спілкуватися з російськими дисидентами? Чи були суперечності між ними й нашими дисидентами?» Відповідь була на той час такою: «Раніше між російськими дисидентами й українськими не було тертя. Росіяни ніби не бачили, що українці хочуть самостійності. Для них було головне розвалити ненависну комуністичну імперію. А оскільки Москва була сильнішою, то й російське дисидентство було сильнішим. Вони списали гори паперу. А коли отой дурнуватий Горбачов розвалив Советський Союз (він думав, що змінює його), почалося тертя між дисидентами. Тепер вони люто виступають проти української самостійності. І запруджують журнали писаниною про російські впливи. Імперія – то завжди зараза. Але російська то справжній жах» [9, с. 636–637]. Навіть із цієї відповіді проглядається прозорливість «формування світогляду переконаного противника тоталітарного режиму й національного гніту» [10, с. 315].

Петро Сорока не оминув увагою й таке питання: «Чи можна серйозно говорити про те, що хтось із українських письменників заслуговує Нобелівської премії?». Відповідь подаємо в скороченому варіанті: «...Колись мене запитували чи вартий Нобелівської премії Улас Самчук. Я відповідав: «Якщо раніше, то він не дотягав, але в сімдесяті його уже можна було висувати». Цілком може претендувати на найвищу нагороду Валерій Шевчук чи Роман Іванчук за цикл історичних романів. Чудовий письменник Володимир Дрозд. Але мені здається, він сам не знає, що в нього найкраще. Вершинним його твором вважаю «Катастрофу» і повість «Маслина». Він думає, що то другорядне, бо сатиричне. Але саме вони складають найбільшу літературну цінність. Дуже гарна проза у Юрія Мушкетика. Його новий роман «На брата брат» просто чудовий. Я полюбив Мушкетика за «Обвал».

З поетів першою, як правило, називають Ліну Костенко. І заслужено... [9, с. 640–641].

Висновки з дослідження. Можна ще наводити приклади аргументованих і фахово виважених відповідей, але й цих двох достатньо, аби ствердити, що прагнення Петра Сороки внести свою мету в кошелівцезнавство засвідчено цим інтерв'ю. Хоча він, якщо вже бути до кінця відвертим, спромігся на значно більше: підготував електронний варіант монографії «Іван Кошелівець. Нарис життя і творчості» (1998 р.), але, на жаль, за життя не судилося її випустити у світ. Тому спробувати в цей дуже болісний і трагічний час знайти ресурси для такого дуже затребуваного видання – справа честі й пошани в першу чергу для творчого тандему Івана Кошелівця та Емми Андіївської та дослідника й подвижника у популяризації їхнього потужного творчого набутку тернопільського вченого-літературознавця Петра Сороки.

Література:

1. Сорока П. Денники. 2004–2005 років. Тернопіль, 2006. 364 с.
2. Галицька Р. Зустрічні тяжіння у духовній культурі українства II пол. XX ст.: носії, осередки, парадигми. *Studia methodologica*. Вип. 23. 164 с.
3. Зимомря І. Знаковість художнього творення та авторської позиції. *Теорія літератури, компаративістика, україністика*: збір-

ник наукових праць з нагоди 70-річчя докт. філ. н., проф., акад. Романа Гром'яка. Упоряд. М. Лановик та ін. *Studia methodologica*. Вип. 19. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 400 с.

4. Панченко О. Про полтавський «слід» Івана Кошелівця і не тільки: URL :<https://nr.pl.ua/2017/10/pro-poltavskij-slid-ivana-koshelivtsya-i-ne-tilky/> [дата звернення: 15.03.2024].
5. Сорока П. Е. Андіївська: літературний портрет. Тернопіль: Стар Софт, 1998. 240 с.
6. Сорока П. Перед незримим вітварем. Денники. 2007 року. Тернопіль, 2008. 296 с.
7. Некролог від редакції. *Сова*. Тернопіль. № 1, 1999. С. 10.
8. Сорока П. Розмови в дорозі до себе і до Бога. Ексклюзивне інтерв'ю з Іваном Кошелівцем, видатним українським вченим-літературознавцем у діаспорі. *Всесвіт*. Київ, 2017, березень-квітень. С. 201–212.
9. Сорока П. Розмови в дорозі до себе і до Бога. Ексклюзивне інтерв'ю з Іваном Кошелівцем, видатним українським вченим-літературознавцем у діаспорі. «Можна одверто? Або Туга за катарсисом» (статті, огляди, рецензії, інтерв'ю). Харків: ФОП Панов А. М., 2018. 648 с.
10. Микитенко О. Озираючи життєві шляхи. Розмови в дорозі до себе. Київ: Ред. журн. «Всесвіт», 1994. 320 с.

Vasylyshyn O., Volianiuk I. Creative tandem Emma Andievska and Ivan Koshelivtsya in the art heritage of Petr Soroka

Summary. The article analyzes some aspects of the creative activity of the marital tandem of Emma Andievska and Ivan Koshelivets – two powerful figures of the Ukrainian diaspora. Publishing projects carried out by them in the field of fiction, literary criticism, literary studies, numerous speeches and publications on important literary, artistic, socio-

political issues – all this was subordinated to the noble goal of Peter Soroka to make an attempt at such a fertile and unique material for the first wider reading and critical review of all their literary and artistic work using a systematic analysis.

Petro Soroka is one of the key figures in the literature not only of Ternopil Oblast, but also of Ukraine as a whole. His literary and critical work fell on a difficult stage of the development of literature in general, because the end of the second half of the XX – early The 21st century also symbolizes radical changes in attempts to depict reality in literature. Contemporary art emphasizes the influence of the totalitarian system on the inner world of man. The young generation of artists of that time looked for new original means in literature, sought to find ideas that could penetrate into the deepest recesses of the individual's soul, could spiritualize the world according to the laws of beauty.

Literary studies and literary criticism are an important direction of Pyotr Soroka's work. The list of names of those about whom the author created monographs is quite significant. A separate page in the artistic heritage of Petr Soroka is the acquaintance with the literary gifted couple Emma Andievska and Ivan Koshelivets. It rarely happens that the Lord, by His grace, connects a creative couple on a common writing path. There are few such examples in the history of Ukrainian literature. It is enough to mention the creative tandems of Hanna Barvinok and Panteleimon Kulish, Mark Vovchko and Opanas Markovych, Natalena Koroleva and Vasyl Koroliv Stary, Tetyana Yakovenko and Mykhailo Strelbytskyi, Lyuba and Mykola Pshenychny. This list, if scrupulously searching for such families, would be much larger. However, the center of our scientific interests is the writing tandem of Emma Andievska and Ivan Koshelivets.

Key words: creative tandem, literary gifted family, literary portrait, review, diaspora.